

Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkezi Hey'etiyesi

Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Mart 1919'da Erzurum şubesini açmış, Erzurum Kongresi'nden sonra Şarki Anadolu Vilayat-ı Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adıyla yenilenmiş ve nihayet Sivas Kongresi'nde alınan karar çerçevesinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bir şubesi olmuştur. Cemiyetin bu kadar isim ve şekil değiştirmesi o günkü şartların bir gereği idi. Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetten istifası ile sivil hayatta görev yaptığı ilk kuruluş olması bakımından Erzurum Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin; diğerlerine göre kendini daha donanımlı ve hatta ayrıcalıklı hissettiği tavır ve davranışlarından sezilmektedir. Sivas Kongresi'ni genel değil, bölgesel yani Batı Anadolu kongresi olarak görmek ve göstermek istemesi, üyelerini Ankara'da açılan ilk TBMM'ye göndermesi, her aşamada Ankara ile yakın işbirliği, cemiyetin medeni cesaretini ve aynı zamanda yönetimde sorumluluk duygusunu kamçılamaş görünmektedir. Bu noktada çok ileri gittikleri, iç güvenlik açısından tehlike oluşturdukları anlar da olmuştur. Cemiyetin kurucuları aile ve çevre olarak birbirlerini tanıyorlardı. Albayrak gazetesi de onların sözcülüğünü yapıyordu. Hoca Raif (Dinç) Efendi cemiyetin başkanlığını, Cevat (Dursunoğlu) Bey de sekreterliğini yürütüyorlardı. TBMM'nin açılmasından sonra Ankara ile Moskova arasında yakınlaşma başladı, 1920 yılı temmuz ve Ağustos ayları içinde Moskova görüşmeleri yapıldı. Eylül başında Bolşeviklerce Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'ne; başta Ankara olmak üzere, Anadolu'nun bir çok yerinden delegeler gönderildi. Bu kongrenin tamamlanmasından sonra, 10 Eylül 1920'de Ankara'nın gündeminde bulunmayan Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Teşkilatı Kongresi toplandı. Görevi olmadığı, yetkisi bulunmadığı hâlde Cevat Bey buna da katıldı, başkanlık divanına seçildi ve kongrede bir konuşma yaptı. Söz konusu kongre günlerinde, Ankara Hükûmeti Bolşevik söylemleri de içeren halkçılık programını 13 Eylül 1920'de Meclise sundu ve kanun tasarısı hâline getirilen program, genel kurulda görüşülmeye başlandı. Öte yandan Albayrak gazetesi, bolşevik yanlısı makaleler ve haberler yayınlıyordu. Bu havaya kapılan ve Albayrakçıların öncülük ettiği bir grup, 28 Eylül 1920'de Ankara'ya çektikleri telgrafla kullandıkları ifadeler sebebiyle, Sovyet benzeri ayrı hükümet kurmak istedikleri şeklinde bir algılamaya sebep oldu. Ankara buna şiddetle tepki gösterdi. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin yeni solcu kanadı Ankara ile ters düşerken, muhafazakâr kanadı da halkçılık programının Mecliste görüşülmesinden rahatsız idi. Müdafaa-ı Hukukçular kişisel işlerine yansıtmasalar da fikren birbirlerinden ayrı düşmüşler; diğer yandan 28 Eylül olayı ve kovuşturması, cemiyeti manen çökertmiş, 20 Aralık 1920 tarihli Albayrak'ta yer alan bir haberden anlaşıldığına göre, cemiyetin üyeleri *"şekl-i hazırıyla devam-ı mesai, memleket için faydalı olamayacağı kanaatiyle"* istifa etmişlerdir. Nitekim Erzurum Mebusu Mustafa Durak (Sakarya) Bey de Doğu ile ilgili gözlem ve kanaatlerini anlattığı 11 Nisan 1921 günü meclisin gizli oturumundaki konuşmasında, istifasını *"Bolşeviklerle temas edilmesinden hasıl olan infial"* e bağlamaktadır. Cemiyetin içten gelen bir dalga ile sarsılması ve kaderine razı bir halde sonunu beklemesi her şeyden önce üzüntü verici olmuştur. Albayrak'ın istifa haberinden bir ay kadar sonra, 15 Ocak 1921'de resmî başvuruda bulunulması, bu sürecin ne kadar karmaşık olduğunu işaret etmektedir. Bu başvuruda ayrılık noktalarına temas edilmemiş, *"Ermeni meselesine yönelik kurtuluş amacı"*nın gerçekleştirildiği, bundan sonraki mesainin gelecek için *"hayırlı"* olamayacağı gerekçesiyle cemiyetin ittifakla istifaya karar verdikleri vilayet makamına bildirilmiştir. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin işten el çektiği gün, Muhafaza-ı Mukaddesat'ın kuruluş çalışmaları başlatılmış, Mustafa

Suphi'nin Erzurum'a yaklaşması, Ebulhindili Cafer (Erçikan) Bey'in Ankara'dan hemşerilerine *"Bolşevik olun."* tarzındaki talimatı üzerine Erzurum halkı galeyana gelerek, mebus Durak Bey'in de dâhil olduğu bir heyet, valiyi ziyaretle buna engel olmak için silah kullanmak dahil, her türlü önleme başvurulacağını ve bu mesele dolayısıyla yirmi dört saat sonra bir toplantı yapılacağını bildirmiştir. Bahse konu toplantı 16 Ocak 1921'de gerçekleştirildi ve Hoca Raif Efendi'nin başkanlığında yirmi kişilik bir yönetim kurulu seçilerek yeni cemiyetin kurulduğu vilayet makamına arz edildi. Muhafaza-ı Mukaddesat ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin komünist-Bolşevik karşıtı bir örgütlenme olduğu açıktır. Cemiyetin tüzüğünde, Anadolu ve Rumeli Mudafaa-ı Hukuk Cemiyeti Erzurum Hey'et-i Merkeziyesi yerine geçmek, böyle bir zaman da *"teşkilât-ı milliye meyanında"* boşluğu doldurmak üzere, Muhafaza-ı Mukaddesat ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Merkeziyesi unvanıyla genişletilmiş bir cemiyetin kurulduğu belirtildikten sonra, bolşevik komünistlik ve halkçı iştirakiyyûn gibi memleket ve millet aleyhinde zararlı bir takım *"mel'un"* girişimlere engel olmak amacı güdüldüğü, bu hususta bütün Müdafaa-ı Hukuk örgütleri ve belediye daireleri ile haberleşilerek olurlarının alındığı bildiriliyordu. *"Cemiyetin Gaye ve Mekasid-ı Esasiyesi"* bölümünde; Sivas Kongresi'nde alınan, iş ve eylem rehberi olarak kabul edilen esaslara bağlı kalınacağı, bu çerçevede hareket edilmesinin esas olduğu vurgulanmış, Kanun-ı Esasi'ye dayanılarak *"hükümet, hükümet-i islâmiye ve din-i resmisi, din-i islâmdır."* ifadesi kullanılmıştır. Cemiyetin tarihsiz, matbu beyannamesi başından sonuna kadar komünizm karşıtlığını ifade eden cümlelerle doludur ve burada Mustafa Suphi'nin adı lânetlenerek anılmaktadır. Ankara, Muhafaza-ı Mukaddesat'ın kurulduğunu sonradan öğrendi ve buna tepki gösterdi. Önce Vali Hamit (Kapancı) Bey, Dâhiliye Vekâletince uyarıldı ve Muhafaza-ı Mukaddesat unvanının kaldırılması ve art arda yayınlanan beyannamelerin durdurulması için girişimde bulunması istendi. Yapılan tebligata rağmen yönetim kurulunun direnmesi, Vali'nin göz yummasına yorularak mesele Kâzım Karabekir Paşa'ya havale olundu. Mustafa Kemal Paşa, 11 Nisan 1921'de Kâzım Karabekir Paşa'ya muhtemelen konu ile ilgili ilk telgrafını çekmiş, Hoca Raif Efendi ve arkadaşlarının uyarılarak girişimlerinden vazgeçmelerinin sağlanmasını istemiştir. Ankara'nın cemiyetin adına karşı çıkmasının sebebi, 10 Mayıs 1921'de Mecliste kurulacak Müdafaa-ı Hukuk Grubu ile örtüşmemesi, dolayısıyla memlekette çalışma birliğini bozuyor görüntüsü vermesiydi. Tüzükte din, hilafet, saltanat gibi konuların irdelenmesi ve bunların hâlâ sürdürülüyor olması da doğru bulunmuyordu. Cephe karargâhı Sarıkamış'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Hoca Raif Efendi arasındaki yazışmalardan sonuç alınamayınca, Hoca Raif Efendi bizzat Sarıkamış'a giderek, orada Muhafaza-ı Mukaddesat unvanının kullanılmasındaki nedenleri kendince paşaya açıklamış ve çekincelerini sıralarken Müdafaa-ı Hukuk grubunun hilâfet ve saltanat şeklini cumhuriyete dönüştürmeyi amaçladığını, bunun da Sivas Kongresi kararlarına aykırılık teşkil ettiğini söylemiştir. Bu görüşmelerin 23 Mayıs'tan sonra gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, 25 Temmuz 1921 tarihli cevabi telgrafında Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun amaç ve içeriğinden uzun uzadıya bahsettikten sonra, Hoca Raif Efendi'nin sözlerinin bir *"vehim"*den ibaret bulunduğunu, 26 Temmuz 1921 tarihli ikinci telgrafında ise, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk manzumesini zaafa uğratacak yollara başvurulmasının eğer bir cehalet ve cinnet değilse, bir hıyanet olarak kabul edildiğini bildirdi. Bu meselenin devlet düzeyinde düşünülmemesi, Kâzım Karabekir Paşa'nın dâhi halkçılık programının bir kanun şeklinden çok, bir hükümet programı biçiminde kalması tarzındaki düşüncesi, Mustafa Kemal Paşa'nın bir hayli meşguliyetine, uzun yazışmalarına, *"adam sıkıntısı"* yorumlarına sebep olmuştur. Millî Mücadele'nin en ateşli günlerinde Muhafaza-ı Mukaddesat'ın bir sorun olarak gündemi işgal etmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın yoğun işleri arasında buna zaman ayırıp uzun uzun izahatta bulunması, onun ulusal egemenliğe ne kadar önem verdiğini göstermektedir Muhafaza-ı Mukaddesat, anti-komünist bir hareket olarak doğmuş fakat Mustafa Suphi'nin sahneden çekilmesinden, komünist ve iştirakiyyûn meselesinin halledilmesinden sonra kendisi sorun olmuştur.

Dursun Ali AKBULUT

KAYNAKÇA

AKBULUT, Dursun Ali, **Albayrak Olayı**, İstanbul, 2007.

Albayrak, 4 Eylül 335/1919, Sayı 25; 11 Eylül 335/1919, Sayı 26.

ARSLAN, Yavuz, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Ankara 1997.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk**, II. Cilt, İstanbul 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet, "Mustafa Suphi ve Millî Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarıda Akımlar", **Bellekten**, XXXV/140, Nisan 1971, s.587-654.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Ankara 1946.

EKEN, Halit, **Bir Millî Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızâde Hamid Bey**, İstanbul 2008.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1988.

TBMM Gizli Zabıtları, c. 2, Ankara 1985.

29/03/2025 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/muhafaza-i-mukaddesat-ve-mudafaa-i-hukuk-cemiyeti-erzurum-merkezi-heyeti-yesi/?pdf=3461> adresinden erişilmiştir